

VERSLAG

CRB 2015 - 0967

De conjunctuur in de bouwsector -
april 2015

CCE
Conseil Central de l'Economie
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRB

Verslag over de conjunctuur in de bouwsector – april 2015

Contactpersoon:
Jean-Paul Denayer
jeanpaul.denayer@ccecrb.fgov.be
Emmanuel de Bethune
embe@ccecrb.fgov.be

Inhoudsopgave

1	Algemene conjunctuur.....	4
2	Ontwikkelingen activiteit in de bouwsector	9
2.1	Gebouwen	9
2.1.1	Nieuwbouw vergunningen	9
2.1.2	Verbouwingen.....	12
2.1.3	Hypothecaire kredieten.....	13
2.1.4	Conjunctuurcurve voor gebouwen.....	15
2.2	Infrastructuur - conjunctuurcurve	16
3	Werkgelegenheid.....	17
4	Besluit	22
5	Bijlage	25

Lijst grafieken

Grafiek 1-1: Economische vertrouwensindex in de Europese Unie en in België	6
Grafiek 1-2: Groeipercentage van het Belgische bbp	8
Grafiek 2-1: Ontwikkeling bouwvergunning 2006/1-2014/12: nieuwe woningen (aantal, linkerschaal) en nieuwe utiliteitsgebouwen (1000 m ³ , rechterschaal) - voortschrijdende totalen over 12 maanden	9
Grafiek 2-2: Vergunde woningen in België 2006-12/2014	11
Grafiek 2-3: Vergelijking bouwvergunningen en begonnen gebouwen 2006/1-2014/12 (nieuwe woningen en nieuwe utiliteitsgebouwen (1000 m ³)) - voortschrijdende totalen over 12 maanden	12
Grafiek 2-4: Vergunde verbouwingen in België: 2006-12/2014	13
Grafiek 2-5: Hypothecaire kredieten: aantal ingediende aanvragen volgens bestemming 2008-02/2015	14
Grafiek 2-6: Hypothecaire kredieten: bedragen van de aanvragen volgens bestemming 2008-02/2015	14
Grafiek 2-7: Aantal nieuwe hypothecaire leningen per maand (België en regio's) 2010-2015/3	15
Grafiek 2-8: Ruwbouw van gebouwen: conjunctuurcurven, bruto en afgevlakte gegevens: 2006-03/2015	16
Grafiek 2-9: Infrastructuur: synthetische conjunctuurcurven, bruto en afgevlakte gegevens: 2006-03/2015	17
Grafiek 3-1: Tewerkstelling bouw: tewerkgestelde werknemers, vte en pc 124	19
Grafiek 3-2: Evolutie van de tijdelijke werkloosheid bij werknemers v.d. bouwnijverheid tussen januari 2008 en februari 2015	21
Grafiek 3-3: Aantal faillissementen bij bouwondernemingen in België, 2006-1sem 2015	21
Grafiek 5-1: Vlaams Gewest: vergunde woongebouwen 2006-12/2014	25
Grafiek 5-2: Waals Gewest: vergunde woongebouwen 2006-12/2014	25
Grafiek 5-3: Brussels Hoofdstedelijk Gewest: vergunde woongebouwen 2006-12/2014	25
Grafiek 5-4: Ontwikkeling bouwvergunning 2007/1-2014/12: nieuwe utiliteitsgebouwen (1000 m ³ , linkerschaal en in aantal, rechterschaal) - voortschrijdende totalen over 12 maanden	26
Grafiek 5-5: Componenten van de synthetische curve – bouwnijverheid	26
Grafiek 5-6: Componenten van de synthetische curve – burgerlijke bouwkunde	26

Lijst tabellen

Tabel 1-1: Groeipercentages van het bbp en herzieningen in % (projectie winter 2015)	4
Tabel 1-2: Groeipercentage van het bbp in % (projectie winter 2015)	7
Tabel 3-1: Evolutie van het aantal tewerkgestelde werknemers in de bouwnijverheid 2008-4 ^{de} kw 2014	18
Tabel 3-2: Evolutie tewerkstelling Dimona en Limosa 2009-2014 (2009=100)	20
Tabel 3-3: Evolutie van het aantal werkgevers met personeel en zelfstandigen in de bouwsector	20

1 Algemene conjunctuur

De economische prognoses van februari 2015¹ van de Europese Commissie (EC) voor het jaar 2015 zijn optimistischer dan die van het najaar van 2014 voor de ontwikkelde industrielanden. Vooral Europa ziet zijn groeivoorzichten van het bbp toenemen, al blijven die echter een stuk onder de groeiverwachtingen in de Verenigde Staten.

De vooruitzichten m.b.t. de toename van de wereldwijde activiteit werden neerwaarts herzien in 2015 en 2016. De EC gaat nog steeds uit van een groei van het mondiale bbp van 3,3% in 2014, die in 2015 beperkt zou blijven tot 3,6% i.p.v. de 3,8% waarvan vorig najaar nog werd uitgegaan. Die neerwaartse herziening van de wereldwijde groei kan worden toegeschreven aan de vertraging van de activiteit in een aantal opkomende landen.

Tijdens de periode waarop de prognose betrekking heeft, zullen de Verenigde Staten allicht de beste leerling blijven van de grote ontwikkelde economieën, met een bbp-groei van 3,5% in 2015, die zou teruglopen tot 3,2% in 2016. In Europa zou de groei minder hoog uitvallen, maar wel blijven oplopen tot 1,7% in 2015 en tot 2,1% in 2016. In Japan zou de groei stabiel blijven op 1,3%. De meest recente voorspellingen van het IMF geven aan dat de groei in China kleiner (6,8% i.p.v. 7,1% in 2015, 6,3% i.p.v. 6,9% in 2016) zou zijn dan blijkt uit de Europese prognose.

Tabel 1-1: Groeipercentages van het bbp en herzieningen in % (projectie winter 2015)

	2013	2014	2015	2016		2014	2015	2016
Eurozone	-0,5%	0,8%	1,3%	1,9%	Eurozone	=	↑	↑
EU	0,0%	1,3%	1,7%	2,1%	EU	=	↑	↑
VSA	2,2%	2,4%	3,5%	3,2%	VSA	↑	↑	=
Japan	1,6%	0,4%	1,3%	1,3%	Japan	↓	↑	↑
China	7,6%	7,4%	7,1%	6,9%	China	↑	=	=
Wereld	3,3%	3,3%	3,6%	4,0%	Wereld	=	↓	↓

Bron: European Economic Forecast autumn 2014 & winter 2015

Met groeicijfers van 0,8% in 2014, 1,3% in 2015 en 1,9% in 2016 blijft de eurozone minder goede resultaten voorleggen dan de EU. Dit ten gevolge van een sterkere dynamiek van de Oost-Europese economieën, die verband houdt met de inhaalbeweging die daar plaatsvindt. Voor het eerst sinds de crisis zullen alle Europese landen in 2015 allicht een positieve groei laten optekenen.

Verschillende elementen verklaren de verbetering aan het Europese front

De kwantitatieve versoepeling die de ECB in februari jl. aankondigde heeft als doel om de inflatie en de economische activiteit een nieuwe boost te geven. De balansen van handelsbanken zouden hierdoor worden verbeterd, dit zou normalerwijze leiden tot een vermindering van de kredietkosten. De investeringen en het verbruik zouden worden bevorderd. De depreciatie van de wisselkoers tegenover de dollar moet het mogelijk maken de groei van de eurozone via de uitvoer weer aan te zwengelen.

¹ European Economic Forecast, Winter 2015

Maar vooral de daling van de olieprijsen maakt enerzijds een kostenvermindering voor de ondernemingen mogelijk en geeft de huishoudens bijkomende budgetruimte, dit laatste met een gunstige weerslag op het particulier verbruik. De betere groeiprestaties van de Verenigde Staten (vooral aangedreven door het particulier verbruik), de bestemming bij uitstek van de Europese uitvoer, vervullen nog steeds de rol van motor van de mondiale economie.

De beleidsmaatregelen m.b.t. de begrotingsconsolidatie lopen in de meeste Europese landen stilaan ten einde en bevorderen aldus de binnenlandse vraag. Volgens de Europese Commissie zal het door haar ingevoerde investeringsplan allicht ook bijdragen tot die verbetering, maar zullen de effecten ervan vooral vanaf 2016 voelbaar zijn.

Maar belangrijke risico's blijven bestaan

Naast de geopolitieke risico's die verbonden zijn aan de crisis in Oekraïne, aan het machtsvacuüm in Libië en aan de spanningen in het Midden-Oosten, blijven ook de politieke en economische effecten van de Griekse crisis een bedreiging vormen voor de verdere economische opleving in Europa.

Ook op de valutamarkten is de situatie geëvolueerd (o.a. wisselkoers euro/dollar). Het gevaar bestaat dat onevenwichtige handelsbalansen en de zoektocht naar afzetmarkten tot agressieve wisselkoersbeleidsmaatregelen zouden leiden op de valutamarkten en dat deze de internationale handel schade zouden berokkenen.

Voor een efficiënt monetair beleid is het noodzakelijk dat de handelsbanken enerzijds bereid worden gevonden om de reële economie van liquiditeiten te voorzien, en dat de kredietvraag anderzijds volgt. Op zich zou het kunnen gebeuren dat de kwantitatieve versoepeling niet zou volstaan om de economische activiteit blijvend nieuw leven in te blazen.

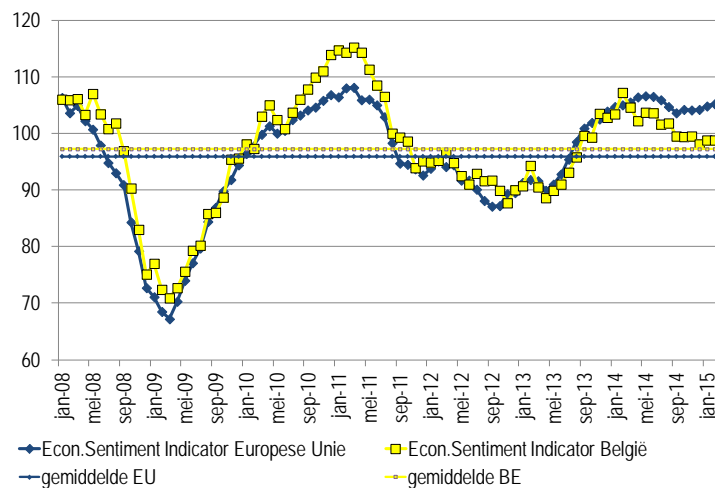
De kwantitatieve versoepeling die **Japan** van 2001 tot 2005 toepaste, stelde het land niet in staat om de overheidsschuld te beheersen en om de deflatie achter zich te laten. Alleen toen ze werd gekoppeld aan een aanzienlijke budgettaire impuls (Abenomics) van 2012 tot 2015, kon de kwantitatieve versoepeling de inflatie weer op een positief (laag) niveau brengen. De groeivoorzichten van de Japanse economie werden naar beneden herzien voor 2014 (0,4%), in 2015 en 2016 zou dit verbeteren.

Het werkloosheidspeil is al bij al nog ver verwijderd van het peil van voor de crisis. We kunnen dus stellen dat er nog heel wat onzekerheid blijft heersen omtrent de economische vooruitzichten in Europa en in de wereld.

Het economische vertrouwen in België en in Europa

Uit de door de EC verrichte enquêtes blijkt dat het Europese economische vertrouwen (economische vertrouwensindex) tijdens de laatste maanden in de EU lichtjes is toegenomen (sinds het vorige conjunctuurverslag). Voor België is deze indicator over dezelfde periode ongeveer stabiel gebleven. De waarden van de vertrouwensindex in de laatste maanden liggen zowel voor de EU als voor België boven het lange termijn gemiddelde. Het economische vertrouwen kende een gunstigere ontwikkeling in de EU dan in België.

Grafiek 1-1: Economische vertrouwensindex in de Europese Unie en in België

Bron: Eurostat

De verbetering van de afgelopen maanden is vooral het gevolg van de positieve bijdrage van de indicator van het consumentenvertrouwen, zowel in Europa als in België; de consumenten zijn minder pessimistisch over de ontwikkeling van de arbeidsmarkt en van het economische klimaat in zijn geheel.

Het vertrouwen in de dienstensector blijft in Europa stabiel. In België was het vertrouwen in de dienstensector tijdens het laatste kwartaal van 2014 fors toegenomen, maar is het tijdens het begin van 2015 weer achteruitgegaan. De industrie laat in Europa een lichte verbetering optekenen, terwijl het vertrouwen in de bouwnijverheid stabiel blijft. Wat België betreft, is het gevoel van vertrouwen in de industrie en in de bouwnijverheid de afgelopen maanden verslechterd, maar in maart 2015 kentert deze evolutie in positieve zin. In de kleinhandel taande het vertrouwen tijdens het laatste kwartaal van 2014 in Europa, en vooral in België, maar sinds het begin van 2015 herstelt het vertrouwen in de sector zich.

De EC verwacht een lichte en langzame daling van de werkloosheid, die in de eurozone naar verwachting zal uitkomen op 11,2% in 2015 en daarna op 10,6% in 2016, tegenover 11,6% in 2014. De werkloosheid blijft aldus echter heel wat hoger dan voor de crisis (in 2016 nog 2% hoger dan in de periode 2006-2010).

Het monetaire beleid van de ECB zou, in combinatie met een verhoogde binnenlandse vraag, een stijging van de inflatie moeten veroorzaken. Dit zou nog niet merkbaar zijn in 2015 (inflatieprognose is dan gelijk aan -0,1%) maar zou aantrekken tot 1,3% in de eurozone (onder invloed van stijgende energieprijzen, toenemende vraag en het effect van de koers van de euro).

België en de buurlanden

In haar analyse per land gaat de EC uit van een groei van het bbp in België van 1,1% in 2015 en van 1,4% in 2016. De prognoses van het IRES-UCL van april 2015 sluiten in hoge mate hierbij aan. Op korte termijn zou het particulier verbruik voordeel halen van de daling van de olieprijs en zouden de ondernemingen dankzij de maatregelen ter bevordering van het concurrentievermogen een groei van de buitenlandse vraag tegemoet mogen zien. De groeiprestaties van België blijven wel onder het gemiddelde van de Eurozone in 2015 en 2016.

Tabel 1-2: Groeipercentage van het bbp in % (projectie winter 2015)

	2013	2014	2015	2016		2014	2015	2016
Eurozone	-0,5%	0,8%	1,3%	1,9%	Eurozone	=	↑	↑
België	0,3%	1,0%	1,1%	1,4%	België	↑	↑	↑
Duitsland	0,1%	1,5%	1,5%	2,0%	Duitsland	↑	↑	↑
Frankrijk	0,3%	0,4%	1,0%	1,8%	Frankrijk	↑	↑	↑
Nederland	-0,7%	0,7%	1,4%	1,7%	Nederland	↓	=	=

Bron: European Economic Forecast autumn 2014 & winter 2015

Behalve in Nederland werden de groeivoorzichten in de buurlanden naar boven herzien. Voor de meeste economieën zou de groeiversnelling steunen op de groei van het particulier verbruik.

Het Duitse bbp zou aangroeien met 1,5% in 2014 en in 2015. De Duitse groei werd voornamelijk ondersteund door de binnenlandse vraag. Een robuuste arbeidsmarkt (5% werkloosheid) en reële loonsverhogingen ondersteunen de Duitse groei. Tegelijkertijd is Duitsland een belangrijke afzetmarkt van andere Europese landen. De Duitse openbare financiën zullen volgens de prognose tot in 2016 een overschot blijven vertonen. De loonsverhogingen in Duitsland kunnen er toe bijdragen dat de loonkloof met België kleiner zal worden.

De groeivoorzichten in Frankrijk zijn de minst gunstige van de vier landen (BE, DE, FR, NL). Het particulier verbruik is momenteel de belangrijkste motor van deze groei. Volgens de Europese Commissie zal Frankrijk, ondanks de groei van de buitenlandse vraag, zijn handelstekort allicht niet significant zien verminderen. Het begrotingstekort zal naar verwachting op 4,3% van het bbp uitkomen in 2014, alvorens het zou teruglopen tot 4,1% in 2015 en 2016. De maatregelen ter verbetering van het concurrentievermogen van het land zullen op korte termijn waarschijnlijk geen vermeldenswaardige effecten hebben op de werkloosheidsgraad, die 10,3% bedroeg in 2014, in 2015 zou oplopen tot 10,4% om daarna op 10,2% uit te komen in 2016.

De Nederlandse economie heeft in 2014 weer met een groei aangeknoopt van 0,7%, die met name te danken was aan de bijdrage van de netto uitvoer en aan de opleving van het binnenlands verbruik. De EC verwacht dat Nederland zijn herstel voortzet en een groei van het bbp zal realiseren van 1,4% in 2015 en van 1,7% in 2016. De daling in de groeivoorzichten voor 2014 zou o.a. kunnen worden toegeschreven aan de uitzonderlijk milde weersomstandigheden tijdens het laatste kwartaal van het jaar die aan de basis lagen van een verminderd gasverbruik in Nederland.

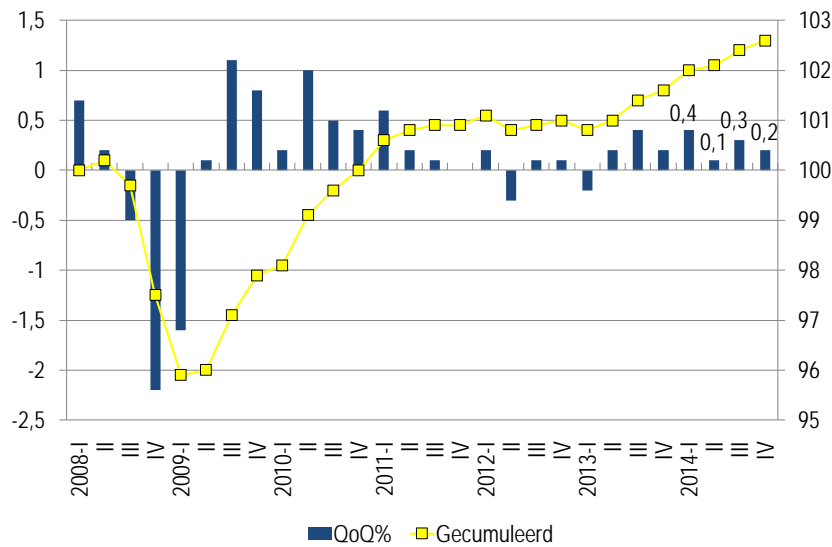
Componenten van de Belgische groei

Uit de onderstaande grafiek blijkt dat de groei van het Belgisch reëel bbp, die vanaf het tweede kwartaal van 2013 op gang kwam, aanhield tijdens de vier daaropvolgende kwartalen en uitkwam op 0,2% in het vierde kwartaal van 2014. De gele curve toont de ontwikkeling van het bbp (basis=100, met het eerste kwartaal van 2008 als referentie (=100)). Eind 2014 ligt het bbp 2,4% hoger dan het maximumniveau van voor de crisis, dat in het tweede kwartaal van 2008 werd bereikt.

De Europese Commissie verwacht in 2015 een toename van de werkgelegenheid in de privésector, die ten dele zou worden geneutraliseerd door de inkrimping van de werkgelegenheid in de overheidssector. De werkloosheid zou, na een maximumwaarde van 8,5% te hebben bereikt in 2014, teruglopen tot 8,3% in 2015 en tot 8,1% in 2016.

Wat de begroting betreft, bedroeg het tekort 3,2% van het bbp in 2014; door de budgettaire saneringsmaatregelen zou het dalen tot 2,6% in 2015.

Grafiek 1-2: Groeipercentage van het Belgische bbp

Bron: Nationale Bank van België (INR)

Over het ganse jaar 2014 hebben de investeringen flink bijgedragen aan de groei van het bbp: het ging voornamelijk over bedrijfsinvesteringen, die tijdens het volledige afgelopen jaar met 8% toenamen (twee derde hiervan heeft betrekking op de aankoop van een belangrijke licentie en op de aankoop van tankervloot). Wegens de hoge bezettingsgraad van de productiecapaciteit en de vooruitzichten met betrekking tot de buitenlandse vraag zullen de investeringen in 2016 normaal verder toenemen.

Met een groei van 0,9 % in 2014 heeft het particulier verbruik een positieve impact op de economische groei. Deze toename is deels reeds het gevolg van de daling van de olieprijsen. Wegens de indexsprongen en de loonbevrozingsmaatregelen van de afgelopen jaren zou de groei van het particulier verbruik volgens de vooruitzichten van de Europese Commissie in 2016 weer teruglopen tot 0,7%, maar nog 1% bedragen in 2015.

De trage loonontwikkeling en de lagere olieprijsen zouden moeten bijdragen tot een betere competitieve positie. De export wordt hierdoor ondersteund en de handelsbalans zou een licht surplus laten optekenen.

2 Ontwikkelingen activiteit in de bouwsector

2.1 Gebouwen

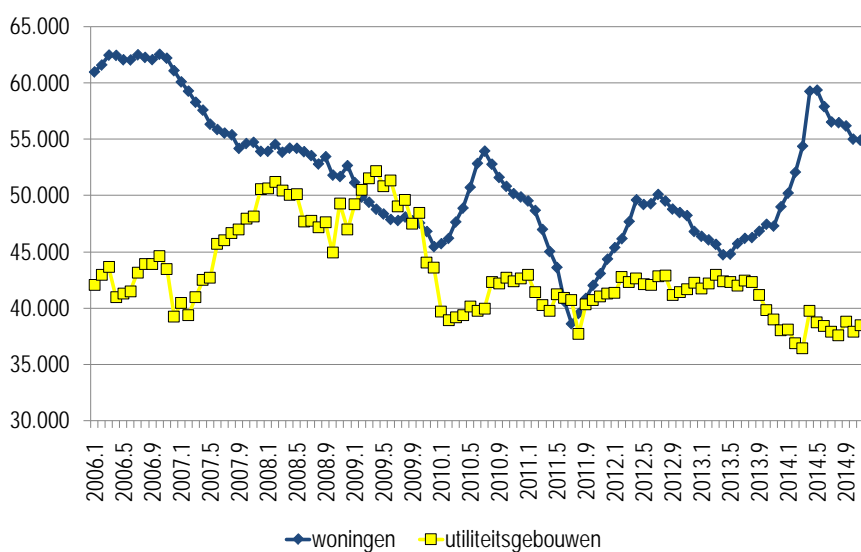
2.1.1 Nieuwbouw vergunningen

Grafiek 2-1 geeft de ontwikkeling van de bouwvergunningen voor de nieuwe woningen en voor de utiliteitsgebouwen weer.

Niet-residentiële gebouwen

In december 2014 was 37,5 miljoen m³ aan utiliteitsgebouwen vergund (voortschrijdend jaargemiddelde). In vergelijking met december 2013 daalt dit volume zeer licht met 1%. Op maandbasis is er in december 2014 wel een opvallende terugval, quasi een halvering van het gemiddelde volume over het ganse jaar 2014, of deze evolutie aan houdt moet blijken uit de data van 2015. Het aantal vergunningen in de maand december (voortschrijdend jaargemiddelde) ligt in de lijn van de voorgaande maanden. De daling is dus vooral te wijten aan een daling van de gemiddelde omvang van de bouwprojecten (jaar-op-jaar vergelijking), die de laatste 12 maanden met 2% zijn afgenomen. De terugval van de gemiddelde omvang kon ook worden waargenomen wanneer 2013 werd vergeleken met 2012.

Grafiek 2-1: Ontwikkeling bouwvergunning 2006/1-2014/12: nieuwe woningen (aantal, linkerschaal) en nieuwe utiliteitsgebouwen (1000 m³, rechterschaal) - voortschrijdende totalen over 12 maanden

Bron: CRB op basis Statistics Belgium

Residentiële gebouwen

Wanneer de periode januari - december 2014 wordt vergeleken met de periode januari - december 2013 dan noteren we een toename van het aantal bouwvergunningen met ca. 9% (van 48.999 naar 53.280). Dit is voor een deel het gevolg van een bruske toename in de vergunningstatistiek in de eerste 4 maanden van 2014 (deze cijfers hebben vooral nog betrekking op de aangevraagde vergunningen in het jaar 2013). Maar ook in de statistieken na mei 2014 stelt men vast dat het aantal vergunningsaanvragen een hoog niveau bereikt boven de 50.000, vergelijkbaar met het niveau van net voor de financiële crisis.

De sterke toename begin 2014 is bijna helemaal toe te schrijven aan de vergunningsaanvragen in Vlaanderen. Deze toename in de eerste maanden van 2014 werd vooral veroorzaakt door het in voege treden op 1 januari 2014 van strengere energievereisten voor nieuwbouw in Vlaanderen. Dit effect is door de gemiddelde vertraging van drie maanden in de statistieken dus pas zichtbaar in het begin van 2014. Het is dus duidelijk dat de kandidaat-bouwers hebben geanticipeerd op de strengere energievereisten voor nieuwbouw en nog vlg een bouwvergunning hebben aangevraagd in 2013.

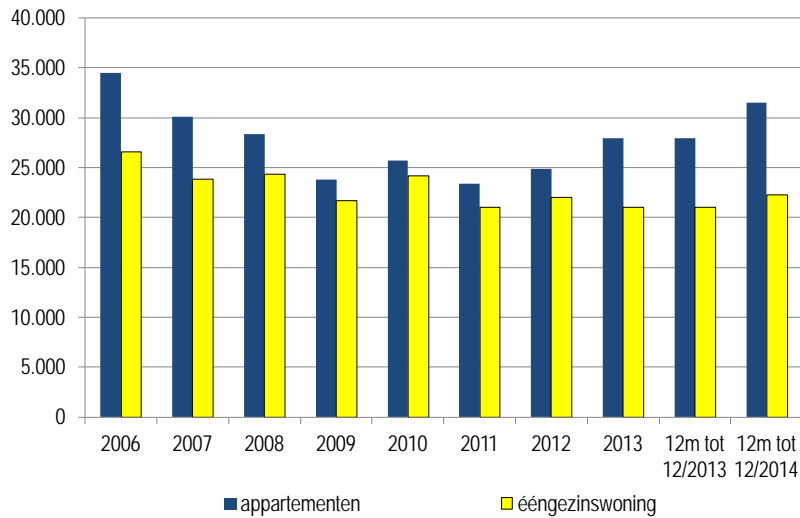
Daarnaast werd ook de bevoegdheid rond de woonbonus overgedragen naar de gemeenschappen. Concreet was de verandering het grootst in Vlaanderen omdat daar de aftrekbare bedragen naar beneden werden herzien. In Wallonië sloeg de wijziging enkel op het fiscaal voordeel, in Brussel werd voorlopig niets gewijzigd.

Daarom werd ook uitgekeken naar de bouwintenties van de kandidaat-bouwers. Mogelijk zouden zij hun beslissing om te bouwen vervroegen om zodoende nog ten volle te genieten van de aftrek. De aanvragen voor bouwvergunningen zouden zich in dat geval concentreren einde 2014 en (fors) terugvallen in 2015.

Na de hierboven geschetste forse toename lijkt het aantal vergunningen per maand op een vrij hoog peil te blijven en sluit het voortschrijdend totaal aan bij de situatie van 2008. Het lijkt nog vroeg om hieruit te besluiten dat het effect van de aanpassing van de woonbonus verwaarloosbaar zou zijn, daarvoor dient gewacht op de data van de volgende maanden. Toch verwacht de sector dat de negatieve impact van de woonbonus voor een groot deel zal teniet gedaan worden door de historische lage rentevoeten.

De opdeling van het aantal bouwvergunningen naar appartementen en eengezinswoningen bevestigt, na de vorige conjunctuurstudie, dat het aantal vergunningen voor appartementen in de lift zit (Grafiek 2-2). Wanneer we de periode 2014 vergelijken met de periode 2013 zien we een toename met ca. 13%. Het valt op dat het aantal vergunningen voor appartementen over deze periode het sterkst toeneemt in Wallonië (+21,6%) en in mindere mate in Vlaanderen (+15,5%). In Brussel (-30,6%) gaat de vraag naar vergunningen voor appartementen versneld achteruit. Ca. 3/4 van het totaal aantal vergunningsaanvragen voor appartementen komt uit Vlaanderen, een lichte terugval van het aandeel van deze regio.

Grafiek 2-2: Vergunde woningen in België 2006-12/2014

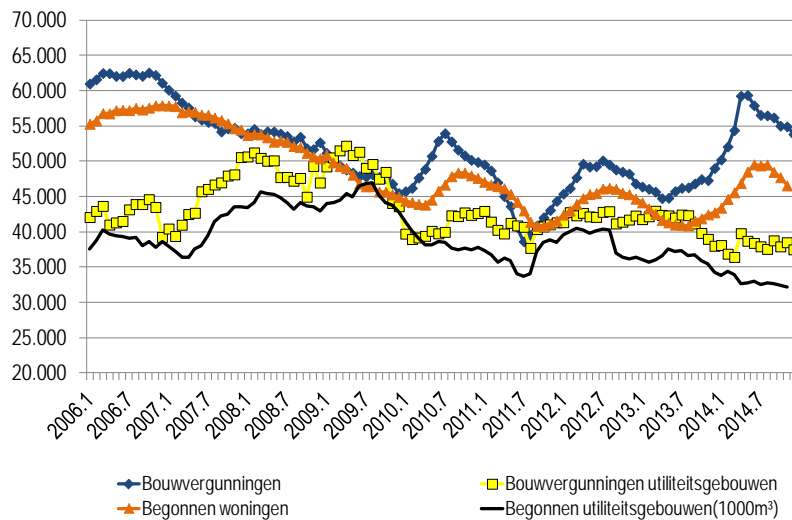
Bron: CRB op basis Statistics Belgium

De toename van de aanvragen voor éénggezinswoningen bedraagt 6 % en is slechts half zo groot dan voor de appartementen. De marktomvang voor dit type woning in Brussel verwaarloosbaar. Alleen in Vlaanderen stijgt het aantal vergunningen (+10%), in Wallonië noteert men een afname van het aantal vergunningen voor éénggezinswoningen (-4,50%). Dit bevestigt de in de vorige conjunctuurstudie gedane vaststelling dat er een uiteenlopende evolutie is

Grafiek 5-1, Grafiek 5-2 en Grafiek 5-3 (in bijlage) tonen de regionale verschillen in België.

In de onderstaande grafiek wordt een maat gegeven van het mogelijk vertragingseffect tussen het bekomen van de vergunning en de start van de uitvoering van de werken. Dit is een ruwe maatstaf o.a. omdat de rapportering over de start van de werken niet altijd betrouwbaar is. Voor woningen kan over een langere periode 2012-2014 wel een trendmatige verhoging van de vertraging worden vastgesteld. Naast de moeilijkheid om dit concreet te meten zou ook het bekomen van de nodige financiering een rol kunnen spelen. Toegestane vergunningen vervallen indien de werken niet van start zijn gegaan binnen de twee jaar.

Grafiek 2-3: Vergelijking bouwvergunningen en begonnen gebouwen 2006/1-2014/12 (nieuwe woningen en nieuwe utiliteitsgebouwen (1000 m³)) - voortschrijdende totalen over 12 maanden

Deze toenemende vertragingstrend bestaat ook voor de utiliteitsgebouwen maar is minder uitgesproken.

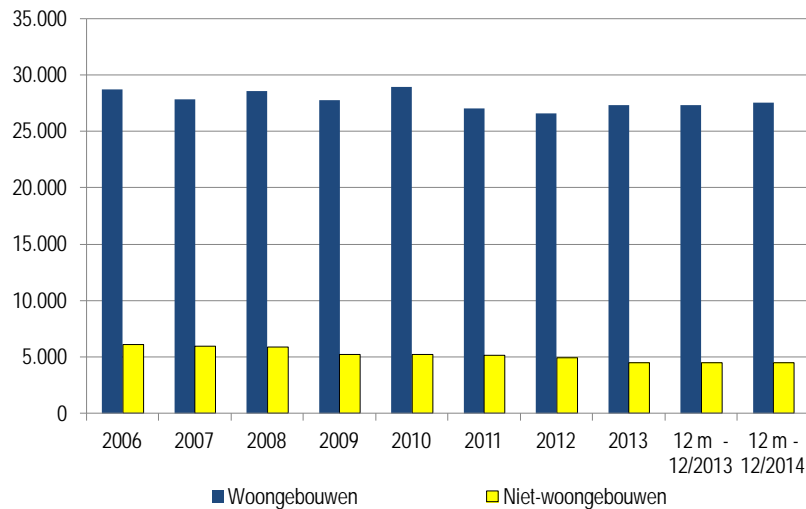
2.1.2 Verbouwingen

Grafiek 2-4 toont aan dat in het aantal vergunde verbouwingen voor niet-woongebouwen zeer stabiel blijft wanneer 2014 wordt vergeleken met 2013 (+1%). Ook over een langere periode blijft deze vaststelling geldig.

De voorwaarden om te genieten van een verlaagde btw-voet worden verstrengd. Het pand zal, indien de voorgestelde wetgeving in het federaal regeerakkoord wordt doorgevoerd, vanaf 2016 minstens 10 jaar oud moeten zijn. Dit kan kandidaat-verbouwers aanzetten om hierop te anticiperen en het aantal aanvragen voor een verbouwingsvergunning doen toenemen.

Deze cijfers geven slechts een partieel beeld van de evolutie in de verbouwingen. Heel wat verbouwingen gebeuren zonder dat een vergunning moet worden aangevraagd.

Grafiek 2-4: Vergunde verbouwingen in België: 2006-12/2014

Bron: CRB op basis Statistics Belgium

2.1.3 Hypothecaire kredieten

Grafiek 2-5 toont aan dat het aantal aanvragen van hypothecaire kredieten in de periode maart 2014 - februari 2015 gestegen is t.o.v. de periode maart 2013 - februari 2014 zowel voor nieuwbouw als voor verbouwing. De prestaties van de periodes vóór 2012 worden evenwel niet meer gehaald voor nieuwbouw.

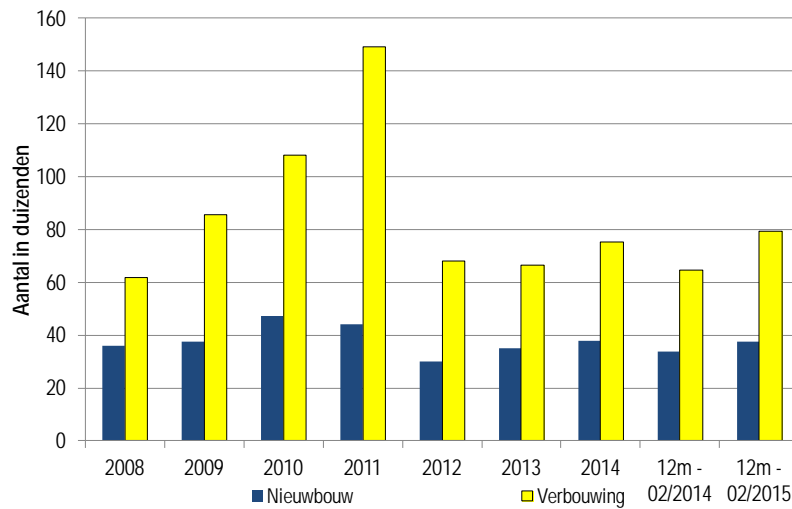
Over de betrokken periode neemt het aantal aanvragen van hypothecaire kredieten voor nieuwbouw toe met 11%, voor verbouwingen met 23%.

Dat het niveau van het aantal aanvragen van hypothecaire kredieten voor verbouwing in schril contrast staat met het niveau in de periodes vóór 2012 wordt verklaard door het toen geldend fiscaal voordeel van de "groene lening".

Het gemiddeld aangevraagd bedrag voor nieuwbouw en voor verbouwingen blijft ca. stabiel tussen 2013 en 2014. Voor de nieuwbouw stijgt het bedrag van 146.900 euro naar 147.400 euro, voor de vernieuwbouw valt het bedrag wat terug van 42.800 naar 41.000 euro. Sinds het aangevraagde kredietbedrag een dieptepunt bereikte in 2011 met 109.000 euro voor nieuwbouw en 28.000 euro voor verbouwingen stijgt het bedrag vrijwel ononderbroken voor beide categorieën, maar voor de vernieuwbouw valt het voor het eerst terug in 2014.

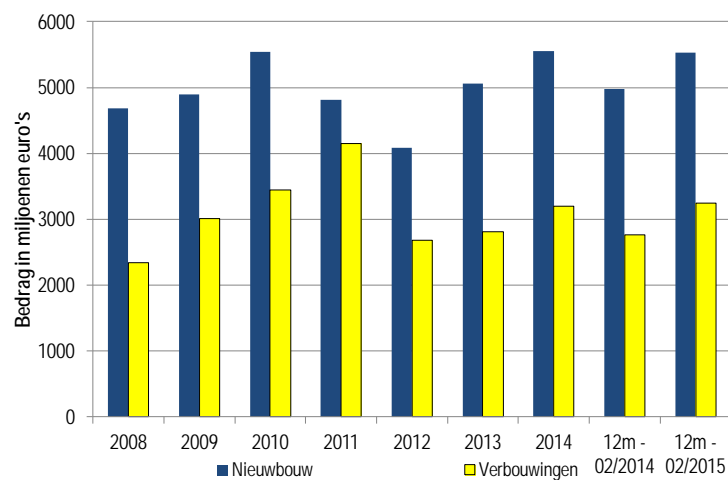
Dit impliceert dat het totaal aangevraagde bedrag aan hypothecaire kredieten proportioneel evolueert aan het aantal vergunningen (+11% voor nieuwbouw, + 18% voor vernieuwbouw). Dit resulteert in een stijging van het totaal gevraagde bedrag aan hypothecaire leningen voor nieuwbouw van 4,9 miljard euro tot 5,5 miljard euro en een stijging van 2,8 miljard naar 3,2 miljard van de leningen voor verbouwingen.

Grafiek 2-5: Hypothecaire kredieten: aantal ingediende aanvragen volgens bestemming 2008-02/2015

Bron: CRB op basis NBB

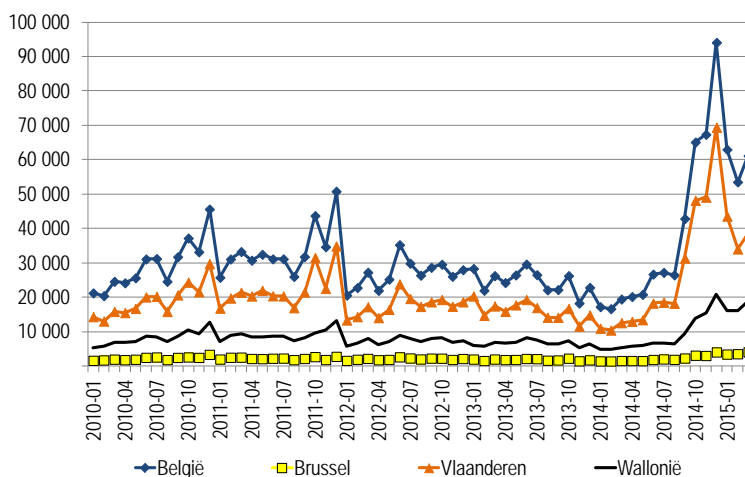
Grafiek 2-6: Hypothecaire kredieten: bedragen van de aanvragen volgens bestemming 2008-02/2015

Bron: CRB op basis NBB

De onderstaande grafiek illustreert dat het invoeren of beëindigen van ondersteunende overheidsmaatregelen een invloed heeft op het aantal nieuwe hypotheekleningen.

Grafiek 2-7: Aantal nieuwe hypothecaire leningen per maand (België en regio's) 2010-2015/3

Bron: NBB

Dit was het geval van 2010 naar 2011 door het beëindigen van de 6% btw-regeling voor nieuwbouw (tot 50.000 euro) en van 2011 naar 2012 door de afbouw van de "groene lening".

Daarom is het interessant om na te gaan hoe de markt reageert op de wijzigingen van de woonbonus door het overdragen van deze bevoegdheid naar de regio's. De laatste maanden van 2014 tonen een zeer forse groei van het aantal hypothecaire leningen. De verwachte terugval in 2015 is een feit en de veranderde woonbonusregeling heeft haar invloed. Deze neerwaartse tendens lijkt zich echter niet door te zetten na februari en het aantal aanvragen staat op een historisch hoog niveau in maart 2015. Dit kan er op wijzen dat andere factoren dan de wijziging van de woonbonusregeling de kandidaat-kopers hebben beïnvloed. De neergaande evolutie en de historisch lage stand van de rentevoeten zullen hieraan niet vreemd zijn. Daarnaast zijn niet alle kopers van vastgoed woonbonus gerechtigd (bv. bij een tweede aankoop) en wordt vastgoed door de lage interesten voor het ogenblik als een goede belegging gezien.

Het risico van een terugval van de particuliere bouwactiviteit met horizon einde 2015 blijft bestaan, afhankelijk van de mate waarin de verstrengde energienormen en de woonbonusreglementering de vraag naar bouwvergunningen en hypothecaire kredieten in 2013 en 2014 hebben ondersteund. Dit kan alleen blijken uit de cijfers van de volgende maanden, voorsnog speelt de evolutie van de rentevoeten in het voordeel van de markt. In de huidige nog steeds onzeker economische context blijft het dan ook aangewezen dat de verschillende overheden omzichtig te werk gaan bij de aanpassing van alle regelgeving die betrekking heeft op de bouwsector.

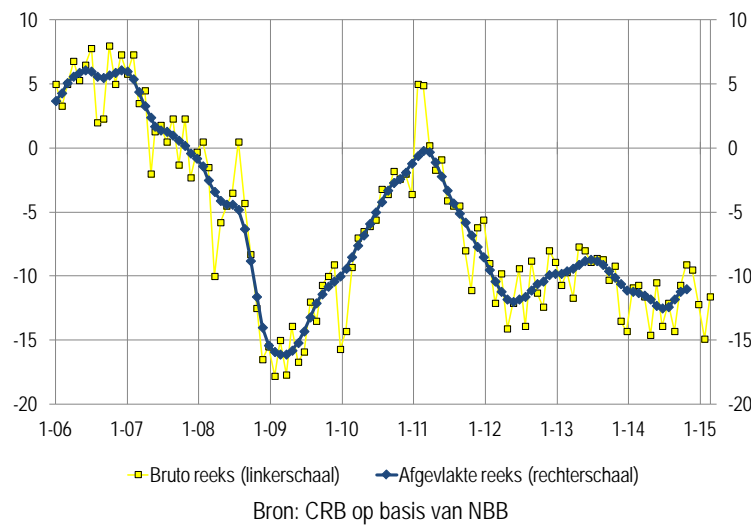
2.1.4 Conjunctuurcurve voor gebouwen

Met uitzondering van de diepe inzinking eind 2008- begin 2009 staat de conjunctuurcurve nog steeds historisch laag.

Ondanks dat dient vastgesteld dat de neergaande trend (afgevlakte gegevens), ingezet midden 2013, ombuigt vanaf augustus 2014.

De bruto gegevens blijven een bruusk zaagtandpatroon vertonen.

Grafiek 2-8: Ruwbouw van gebouwen: conjunctuurcurven, bruto en afgevlakte gegevens: 2006-03/2015

De synthetische conjunctuurcurve voor de ruwbouw van gebouwen is het samengesteld resultaat van o.a. het verloop van het orderbestand, het verloop van het ingeschakeld materieel, de beoordeling van het orderbestand en de vooruitzichten van de vraag.

In de bijlage van deze nota (Grafiek 5-5) worden deze elementen grafisch geïllustreerd (enkel de afgevlakte reeksen).

Zowel de evolutie van de vraagvooruitzichten, het verloop van het ingeschakeld materieel als het verloop van het orderbestand blijven quasi stabiel. De positieve evolutie van de afgevlakte reeks vindt zijn oorsprong in de verbetering van de beoordeling van het gezamenlijk orderbestand. De bruto gegevens voor al deze variabelen voor de periode september 2014-maart 2015 (niet opgenomen in de grafiek in bijlage) kennen een grillig verloop.

2.2 Infrastructuur - conjunctuurcurve

De conjunctuurcurve voor de infrastructuurwerken had een fundamenteel dalende tendens ingezet vanaf september 2012. Deze heeft zich quasi ononderbroken (afgevlakte reeks) voortgezet maar toont een zeer lichte kentering in september 2014. Dit verandert niets aan het feit dat deze curve zich nog steeds op een historisch laag niveau bevindt.

In de studie "Het belang van overheidsinvesteringen voor de economie" besluit Belfius Research dat het lage investeringsniveau in België, internationaal vergeleken, suboptimaal is voor onze economie. Mits voldaan wordt aan een aantal voorwaarden hebben deze investeringen geen negatieve impact op de verhouding schuld/BBP en kunnen ze helpen bij het doorbreken van de huidige economische impasse.² Ook anderen hebben zich in die zin uitgesproken. De SERV meent dat een inhaalbeweging voor overheidsinvesteringen aangewezen is.³

² Belfius Research, Thema- analyse Lokale Financiën, Het belang van overheidsinvesteringen voor de economie, Maart 2015

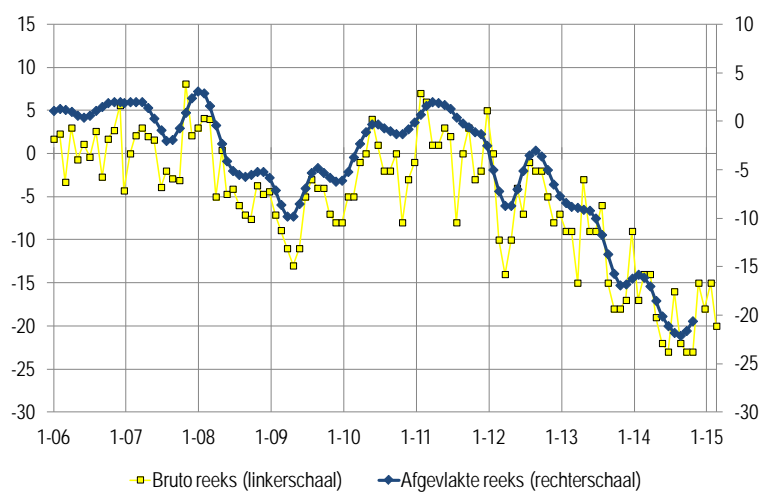
³ <http://www.serv.be/serv/persbericht/serv-vraagt-versterking-van-overheidsinvesteringen-voor-meer-economische-groei>

Het World Economic Forum meent dat de bijdrage van de infrastructuur in België beduidend lager is dan in de buurlanden. Wanneer dit verder in detail wordt geanalyseerd dan blijkt dat vooral infrastructuren van wegen en spoorwegen hier de oorzaak van zijn. Op andere terreinen (havens, netwerken, luchtverkeer) doet België het vrij goed.⁴

De bruto-gegevens (beschikbaar t.e.m. 03/2015) vertonen ook hier in de laatste maanden een zeer grillig patroon.

In de bijlage van deze nota (Grafiek 5-6) worden drie van de elementen die deze evolutie onderbouwen geïllustreerd: het verloop van het orderbestand, de vooruitzichten inzake de beoordeling van het orderbestand en de zwakke vooruitzichten van de vraag. De enige opererende factor is het verloop van het orderbestand.

Grafiek 2-9: Infrastructuur: synthetische conjunctuurcurven, bruto en afgevlakte gegevens: 2006-03/2015

Bron: CRB op basis NBB

3 Werkgelegenheid

Jaar-op-jaar (4de kwartaal 2013 vs. 4de kwartaal 2014) daalt de werkgelegenheid (opnieuw) in de sector, nu van 205.717 naar 200.900, dit voor de werknemers die hun sociale bijdragen aan de RSZ in België betalen. Dit is een daling met 4.817 werknemers. In het 4de kwartaal van stelt men een forse achtergang vast (snelle ramingen R.S.Z). Het hoogtepunt van het aantal werknemers in de sector gaat terug tot het derde trimester van 2011. Sinds dan daalt de tewerkstelling quasi ononderbroken, de continue daling van de tewerkstelling wordt opnieuw bevestigd.

⁴ Bouwbedrijf, Belgische infrastructuur is handicap voor concurrentievermogen, p. 18, Oktober 2014

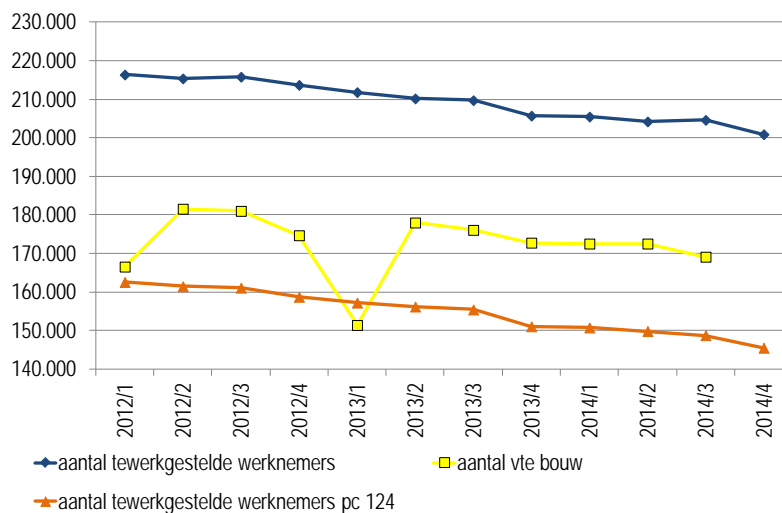
Tabel 3-1: Evolutie van het aantal tewerkgestelde werknemers in de bouwnijverheid 2008-4de kw 2014

		Arbeiders	Bedienden	Totaal
2008	I	176.379	34.687	211.066
	II	176.244	35.217	211.461
	III	177.960	36.111	214.071
	IV	175.850	36.113	211.963
2009	I	175.158	36.454	211.612
	II	174.116	36.456	210.572
	III	174.894	36.792	211.686
	IV	173.504	36.836	210.340
2010	I	174.299	37.159	211.458
	II	174.454	37.303	211.757
	III	175.872	37.775	213.647
	IV	176.153	38.042	214.195
2011	I	177.357	38.966	216.323
	II	176.413	38.736	215.149
	III	177.597	39.438	217.035
	IV	177.255	39.395	216.650
2012	I	176.663	39.724	216.387
	II	175.537	39.848	215.385
	III	175.553	40.270	215.823
	IV	0	0	213.696
2013	I	171.516	40.316	211.832
	II	169.960	40.227	210.187
	III	169.282	40.438	209.720
	IV	165.254	40.463	205.717
2014	I	164.811	40.665	205.476
	II	163.612	40.605	204.217
	III	163.218	41.403	204.621
	IV			200.900

Bron: RSZ (snelle) ramingen van de tewerkstelling (groene en beige brochure)

In de onderstaande grafiek wordt de evolutie weergegeven van het aantal werknemers (totaal), het aantal werknemers (PC 124) en het aantal voltijds equivalenten. Deze evolutie lijkt vrijwel parallel te verlopen. Het aantal voltijds equivalenten kent bruuske veranderingen in de 1^e trimester van 2012 en 2013, vermoedelijk zijn deze seizoengebonden.

Grafiek 3-1: Tewerkstelling bouw: tewerkgestelde werknemers, vte en pc 124

Bron: RSZ

Deze gegevens hierboven betreffen dus enkel de tewerkstelling onderworpen aan de Belgische sociale zekerheid.

In de tabel hieronder wordt de evolutie van de Limosa en Dimona tewerkstelling (unieke personen d.w.z. dat een zelfde werknemer één of meerdere malen voor korter of langer werd aangemeld in het kalenderjaar) weergegeven op basis van een index 2009 gelijk aan 100. Hieruit blijkt de sterke toename jaar na jaar van de Limosa tewerkstelling. Tussen 2009 en 2014 is de melding van het aantal Limosa werknemers meer dan verdrievoudigd. Na de forse stijging in 2013 werden nogmaals 31% meer unieke personen gemeld in 2014 (in 2014 waren er 94.165). Het aantal meldingen unieke personen Dimona loopt vanaf 2012 achteruit (in 2014 waren er 185.876). De beschikbare cijfers wijzen op een substitutie aan van lokale bouwvakkers door bouwvakkers uit andere landen. In tegenstelling tot de Dimona tewerkstelling betaalt de Limosa tewerkstelling geen bijdragen aan de Belgische sociale zekerheid.

Tabel 3-2: Evolutie tewerkstelling Dimona en Limosa 2009-2014 (2009=100)

Jaar	werknemers Limosa unieke personen	jaarlijks $\Delta\%$	werknemers Dimona (pc 124 + interim) unieke personen	jaarlijks $\Delta\%$
2009	100		100	
2010	105	5%	104	4%
2011	132	26%	106	2%
2012	163	23%	104	-2%
2013	251	54%	100	-3%
2014	329	31%	95	-5%

Bron: RSZ

Zoals blijkt uit Tabel 3-2 is het aantal Belgische bedrijven dat werknemers tewerkstelt tussen 2013 en het 3de trimester van 2014 teruggevallen. Deze daling heeft zich ingezet in 2011. Bijgewerkte data voor het aantal zelfstandigen actief in de sector zullen pas medio 2015 gepubliceerd worden.

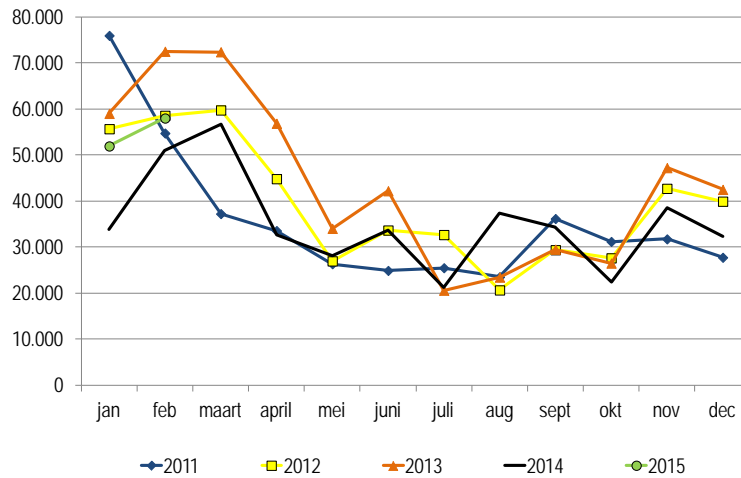
Tabel 3-3: Evolutie van het aantal werkgevers met personeel en zelfstandigen in de bouwsector

	Werkgevers met personeel	Zelfstandigen
2007	27.590	48.009
2008	27.948	49.616
2009	28.002	52.489
2010	28.812	57.274
2011	29.256	58.189
2012	28.948	60.102
2013	28.342	63.047
2014(09)	27.671	-

Bron: RSZ en RSVZ

Gemiddeld zijn er over de laatste 12 geobserveerde maanden ca. 2.700 tijdelijke werklozen minder t.o.v. van de periode februari 2013-januari 2014 of een daling met 7% (Grafiek 3-2). De tijdelijke werkloosheid bleef beperkt in het voorjaar 2014 dankzij het zachte winterweer.

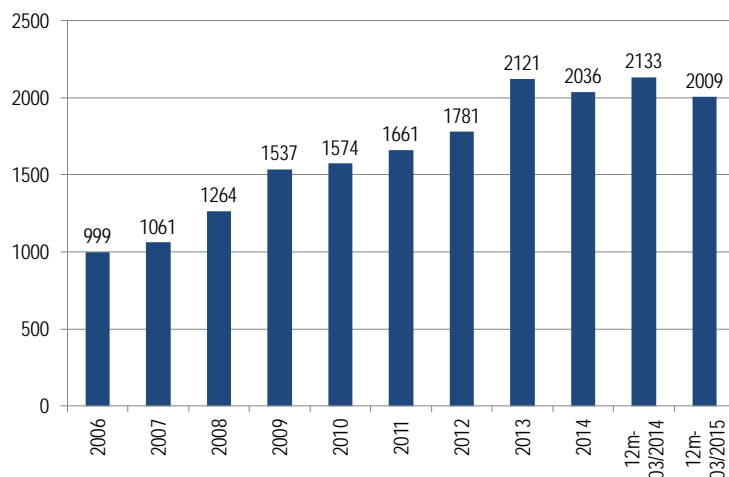
Grafiek 3-2: Evolutie van de tijdelijke werkloosheid bij werknemers v.d. bouwnijverheid tussen januari 2008 en februari 2015

Bron: CRB op basis van RVA

De bezorgdheid over het stijgend aantal faillissementen in de bouwsector werd in vorige conjunctuurverslagen meermaals geuit (de toename was ononderbroken van 2006 tot 2013). Uit de verslaggeving van Graydon (Grafiek 3-3) blijkt dat in de periode van april 2014 tot maart 2015 2.009 bedrijven failliet gingen. In vergelijking met de periode van april 2013 tot maart 2014 is dit een afname met ca. 6%. Het is nog vroeg voor harde conclusies, maar mogelijk wordt hier een verbeteringsbeweging ingezet.

Grafiek 3-3: Aantal faillissementen bij bouwondernemingen in België, 2006-1sem 2015

Bron: CRB op basis van Graydon Belgium

Niet alleen verdwijnen er ondernemingen uit de sector. De FOD Economie geeft in haar jaarcijfers het verschil aan tussen de oprichtings- en stopzettingsgraad o.a. voor de bouwnijverheid. Over de periode 2011-2013 blijft het verschil positief en worden er dus meer ondernemingen opgericht dan stopgezet. Wel gaat deze ratio over de beschouwde jaren achteruit om zijn laagste niveau te bereiken in 2013.⁵

⁵ Statistics Belgium, Kencijfers Statistisch Overzicht van België 2013 en 2014

4 Besluit

Volgens de EC winter forecast zijn de vooruitzichten voor de groei van de wereldeconomie 2015 en 2016 gunstig hoewel ze naar beneden werden bijgesteld in vergelijking met de vorige (herfst) forecast. Voor 2015 wordt een groei van 3,6% vooropgesteld, voor 2015 is dat 4,0%. Die neerwaartse herziening van de wereldwijde groei kan worden toegeschreven aan de vertraging van de activiteit in bepaalde opkomende landen.

De eurozone zou volgens de EC forecast vanaf 2014 opnieuw een positieve groei van +0,8% kennen. Deze groei zou zich ook versterkt doorzetten in 2015 (1,3%) en 2016 (1,9%), naar boven herzien bijgesteld in vergelijking met de vorige (herfst) forecast.

Tijdens de periode waarop de prognose betrekking heeft, zullen de Verenigde Staten allicht de beste leerling blijven van de grote ontwikkelde economieën, met een bbp-groei van 3,5% in 2015, die zou teruglopen tot 3,2% in 2016. In Japan zou de groei stabiel blijven op 1,3%.

In Europa zou de groei minder hoog uitvallen, maar wel blijven oplopen tot 1,7% in 2015 en tot 2,1% in 2016. Met groeicijfers van 0,8% in 2014, 1,3% in 2015 en 1,9% in 2016 blijft de eurozone minder goede resultaten voorleggen dan de EU. Dit ten gevolge van een sterkere dynamiek van de Oost-Europese economieën, die verband houdt met de inhaalbeweging die daar plaatsvindt. Voor het eerst sinds de crisis zullen alle Europese landen in 2015 allicht een positieve groei laten optekenen.

Positieve factoren zijn de lopende kwantitatieve versoepeling die de ECB in februari jl. aankondigde met als doel om de inflatie en de economische activiteit een nieuwe boost te geven. De investeringen en het verbruik zouden worden bevorderd. De depreciatie van de wisselkoers (euro/dollar) zou de groei van de eurozone via de uitvoer weer moeten aanzwengelen en toelaten om meer te profiteren van de sterkere groei in de VSA. De daling van de olieprijs geeft de economie in het algemeen en de ondernemingen en de huishoudens bijkomende financiële ruimte. De maatregelen genomen of in het vooruitzicht gesteld door de EC zouden eveneens de groei positief moeten beïnvloeden.

Maar er blijven spanningen van geopolitieke aard in Oekraïne, in Noord-Afrika en in het Midden-Oosten die deze ontwikkelingen kunnen bedreigen. Daarnaast blijft ook de Griekse crisis bedreigend voor de verdere economische opleving in Europa. De lopende kwantitatieve versoepeling moet nog bewijzen te volstaan om de economische activiteit nieuw leven in te blazen.

Intussen is sinds de herfst 2014 de situatie ook geëvolueerd in de grote omringende landen. Net zoals voor de eurozone heeft de EC haar groeiprognoses positief herzien voor België en twee van haar buurlanden (Duitsland, Frankrijk), voor Nederland werden deze gehandhaafd. Ondertussen heeft de IRES in zijn conjunctuurverslag (april 2015) de groeiprognose voor België voor 2014 ook gesteld op 1%. Voor 2015 voorspelt IRES een groei van 1,3%, beter dan in de EC forecast.

Wanneer de periode juni 2014 vergelijken met de periode juni 2013 dan zien we een toename van het aantal bouwvergunningen met ca. 9% van 48.999 naar 53.280. Dit is nog steeds in belangrijke mate het resultaat van een forse toename in de vergunningstatistieken van eerste 4 maanden van 2014 in Vlaanderen, toe te schrijven aan de keuze kandidaat-bouwers om te anticiperen op de invoering van scherpere energievereisten voor nieuwbouw in 2014. Op jaarbasis groeit het aantal vergunningsaanvragen voor appartementen fors (+13%) dan voor ééngezinswoningen (+6%). Opvallend hierbij is de forse daling voor appartementen in Brussel. De groei voor de ééngezinswoning komt volledig uit Vlaanderen, Wallonië kent een achteruitgang.

In het vorige conjunctuurverslag werd ook uitgekeken naar de impact van de nieuwe bevoegdheid van de regio's inzake de woonbonus. Sinds dan hebben de wetgevers duidelijk gemaakt dat de voordelen van deze woonbonus het sterkst wijzigen in Vlaanderen, minder in Wallonië en helemaal niet in Brussel.

Vooralsnog lijkt het dat de negatieve gevolgen van de wijziging van de woonbonus voor de kandidaat-bouwer in hoge mate werden opgevangen door de dalende rentevoeten. Definitieve conclusies in dit verband kunnen pas getrokken worden wanneer ook de vergunningsaanvragen voor de eerste maanden van 2015 bekend zullen zijn. De vergunningsaanvragen voor verbouwing blijven quasi stabiel.

In de periode maart 2014 – februari 2015 stijgt het aantal aangevraagde hypothecaire leningen voor nieuwbouw met 11%, voor verbouwingen met 23% tegenover dezelfde periode 2013-2014. Het gemiddeld aangevraagd bedrag voor nieuwbouw als voor verbouwingen blijft zo goed als ongewijzigd. De in totaal aangevraagd bedragen evolueren bijgevolg mee met de groei van het aantal dossiers. Dit resulteert in een stijging van het totaal gevraagde bedrag aan hypothecaire leningen voor nieuwbouw van 4,9 miljard euro tot 5,5 miljard euro en een stijging van 2,8 miljard naar 3,2 miljard van de leningen voor verbouwingen.

In de vorige conjunctuurstudie werd reeds vastgesteld dat fiscale maatregelen een belangrijke impact hebben op het aantal nieuwe hypothecaire kredieten. Per einde 2014 zijn deze fors toegenomen omdat de regelgeving rond de woonbonus zou gaan wijzigen. Begin 2015 kennen deze terugval maar na februari stabiliseert zich dit op een historisch hoog niveau.

Trendmatig lijkt er een verdere verwijding gaande tussen het aantal toegekende vergunningen en de aangevragen bouwwerken, dit zowel voor woningen als voor utiliteitsgebouwen.

In de laatste geobserveerde maanden wijst de conjunctuurcurve voor de ruwbouw (afgevlakte reeks) op een lichte verbetering. De sinds september 2012 ingezette fundamenteel dalende tendens van de conjunctuurcurve voor de infrastructuur bereikt een "all-time" historisch dieptepunt einde 2014 (afgevlakte reeks) en buigt dan lichtjes positief om.

De werkgelegenheid van werknemers die sociale bijdragen betalen in België (RSZ-cijfers) loopt verder achteruit in 2014. Tussen einde 2013 en einde 2014 noteert men een verlies van ca. 4.800 werknemers. Anderzijds wordt vastgesteld dat het aantal werknemers (unieke meldingen) sterk is toegenomen onder het Limosa stelsel en is afgenomen onder het Dimona stelsel. Dit wijst op een toenemend aantal buitenlandse werknemers in de bouwsector. In vergelijking met 2013 daalde het aantal tijdelijke werklozen in 2014.

De sinds 2006 bijna ononderbroken reeks stijgende faillissementscijfers lijkt onderbroken. Het aantal faillissement loopt lichtjes terug.

Het risico van een terugval van de particuliere bouwactiviteit met horizon einde 2015 blijft bestaan, afhankelijk van de mate waarin de verstrengde energienormen en de woonbonusreglementering de vraag naar bouwvergunningen en hypothecaire kredieten in 2013 en 2014 hebben ondersteund. Dit kan alleen blijken uit de cijfers van de volgende maanden, vooralsnog speelt de evolutie van de rentevoeten in het voordeel van de markt.

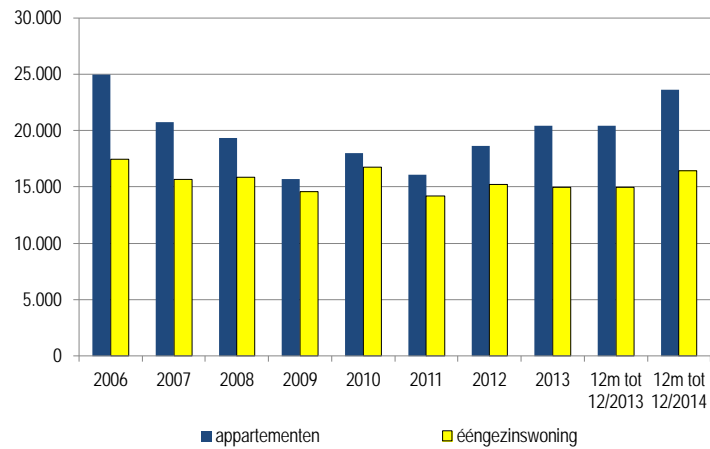
Heel wat elementen schetsen nog steeds een portret waarin grote segmenten van de binnenlandse bouwsector (ruwbouw, infrastructuur, ...) het nog steeds moeilijk hebben en tewerkstelling verliezen. De activiteit en de binnenlandse tewerkstelling raken ontkoppeld. De subsector van de bouwmaterialen geeft daarentegen een positief beeld.

De bouwsector heeft net als andere sectoren te lijden onder nog steeds onzekere vooruitzichten. Indien de voorspelling van een geleidelijke economische heropleving zich in 2015 en 2016 verder doortrekt, zal deze ook de bouwsector in België ten goede komen.

In de huidige nog steeds onzeker economische context blijft het dan ook aangewezen, om de schade in de sector te beperken, dat de verschillende overheden omzichtig te werk gaan bij de aanpassing van alle regelgeving die betrekking heeft op de bouwsector. De leden van de brc Bouw pleiten in het algemeen ook voor een gepast overheidsoptreden in de sector.

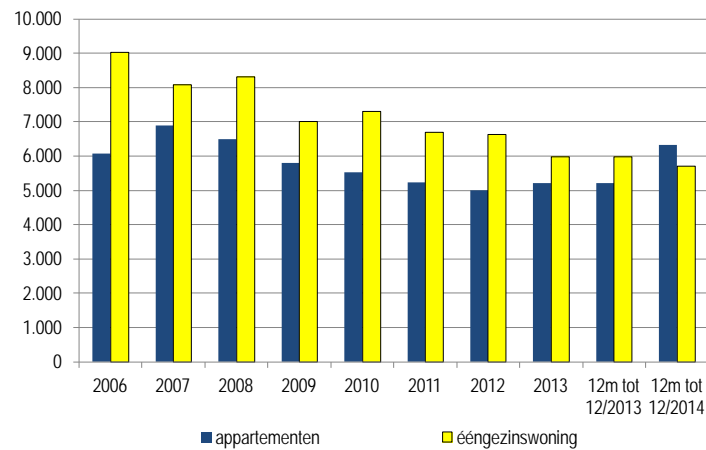
5 Bijlage

Grafiek 5-1: Vlaams Gewest: vergunde woongebouwen 2006-12/2014

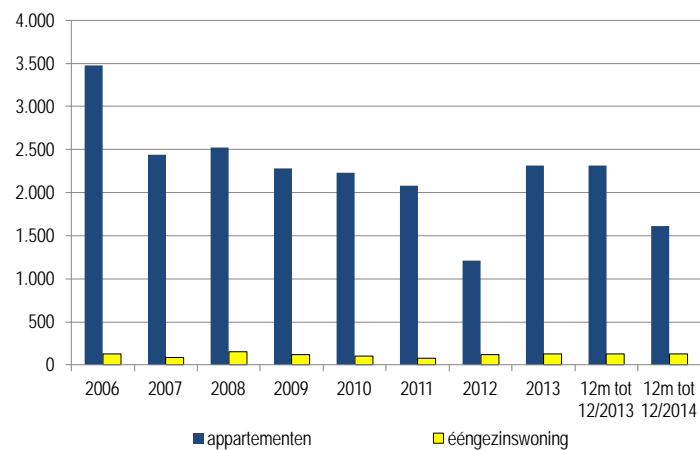
Bron: CRB op basis Statistics Belgium

Grafiek 5-2: Waals Gewest: vergunde woongebouwen 2006-12/2014

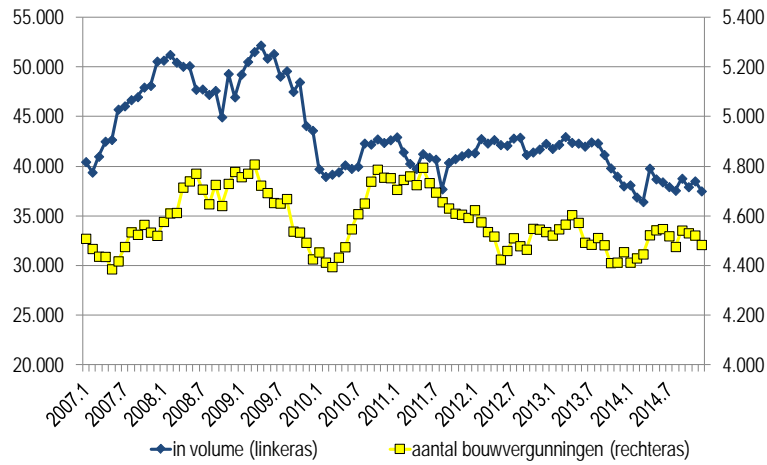
Bron: CRB op basis Statistics Belgium

Grafiek 5-3: Brussels Hoofdstedelijk Gewest: vergunde woongebouwen 2006-12/2014

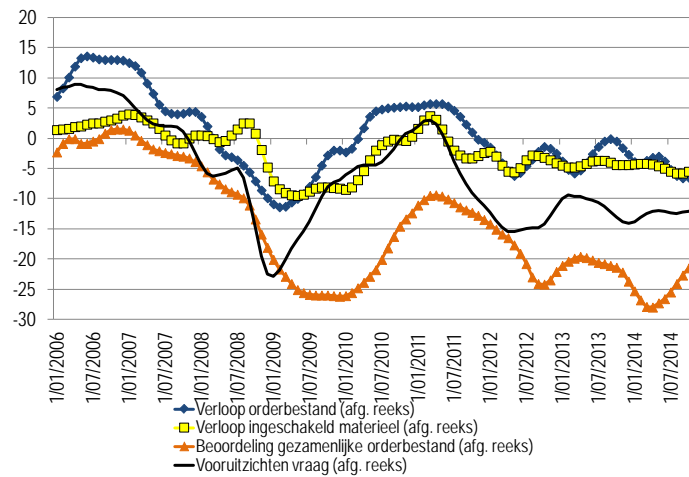
Bron: CRB op basis Statistics Belgium

Grafiek 5-4: Ontwikkeling bouwvergunning 2007/1-2014/12: nieuwe utiliteitsgebouwen (1000 m³, linkerschaal en in aantal, rechterschaal) - voortschrijdende totalen over 12 maanden

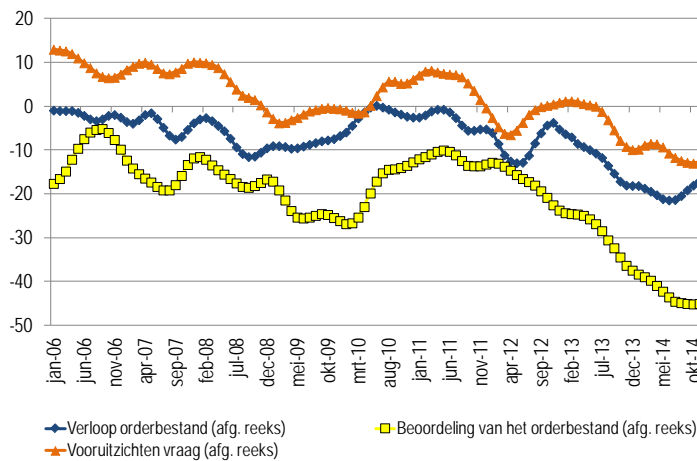
Bron: CRB op basis Statistics Belgium

Grafiek 5-5: Componenten van de synthetische curve – bouwnijverheid

Bron: NBB

Grafiek 5-6: Componenten van de synthetische curve – burgerlijke bouwkunde

Bron: NBB